

ΣΩΤΗΡΗΣ ΡΙΖΑΣ

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΒΡΕΤΑΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ (1940-1946)

Σκοπός αυτού του άρθρου είναι η εξέταση των παραγόντων που συνετέλεσαν στη διαμόρφωση της βρετανικής πολιτικής για την Κύπρο κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής και οδήγησαν στην απόφαση της Βρετανικής Κυβέρνησης να διατηρήσει το αποικιακό καθεστώς στο νησί.

Η βασική υπόθεση της εργασίας είναι ότι η απόφαση αυτή ήταν αποτέλεσμα ενδογραφειοκρατικών ανταγωνισμών και διαφορετικών προσεγγίσεων του ζητήματος εκ μέρους των εμπλεκόμενων βρετανικών υπηρεσιών. Το Foreign Office εξέταζε ευνοϊκά την προοπτική της ένωσης του νησιού με την Ελλάδα, με ταυτόχρονη διασφάλιση των βρετανικών στρατηγικών συμφερόντων. Το Colonial Office και το Βρετανικό Γενικό Έπιτελείο επέμεναν όμως στη διατήρηση της βρετανικής κυριαρχίας, επικαλούμενα την ανάγκη διαφύλαξης της ακεραιότητας της Αυτοκρατορίας, την απαιτούμενη ευχέρεια επιλογών στο στρατιωτικό σχεδιασμό και τον κίνδυνο να περιέλθει το νησί υπό έχθρικό έλεγχο λόγω της πολιτικής αστάθειας στην Ελλάδα¹.

Όπως αποδείχθηκε, η πολιτική αυτή δεν ήταν μακροπρόθεσμα ρεαλιστική, καθώς αγνοούσε τη δυναμική του αντιαποικιακού ρεύματος. Η Κύπρος απέτελεσε τελικά πεδίο ανταγωνισμού της Ελλάδας και της Τουρκίας, δοκιμάστηκε από τη διαμάχη των δύο νησιωτικών κοινοτήτων και απείλησε την ειρήνη και τη σταθερότητα στην Ανατολική Μεσόγειο.

Το Κυπριακό τέθηκε το Δεκέμβριο του 1940 με την πρωτοβουλία που ανέλαβε ο Τοποτηρητής του αρχιεπισκοπικού θρόνου της Κύπρου για το άνοιγμα καταλόγων Κυπρίων έθελοντών προς κατάταξη στον Έλληνικό στρατό. Η κλήση είχε βρει ανταπόκριση μεταξύ των Έλληνοκυπρίων, αφού σε διάστημα τεσσάρων εβδομάδων, από τις 12 Δεκεμβρίου 1940 έως τις 9 Ιανουαρίου 1941, είχαν εμφανιστεί 1200 έθελοντές. Παράλληλα η προσέλευση στο British Cyprus Regiment, που προωθούσαν οι βρετανικές αρχές είχε μειωθεί². Το Foreign

1. Το θέμα της εργασίας αυτής έχει θίξει περιληπτικά ο C. Woodhouse στο πλαίσιο ενός άρθρου του για τη Βρετανική όπτική στο Κυπριακό. Βλ. C. Woodhouse, "Cyprus. The British point of view" στο J. Koumoulides (έπιμ.), *Cyprus in Transition 1960-1985*, εκδ. Triglyph, Λονδίνο 1986, σσ. 85-87. Η εργασία βασίστηκε σε έγγραφα του Foreign Office τα οποία βρίσκονται μικροφωτογραφημένα στο Κέντρο Έρευνας της Ιστορίας του Νεώτερου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών.

2. The Governor of Cyprus προς Colonial Office, 9 Ιανουαρίου 1941, F.O. 371/29846, R 198.

Office απευθύνθηκε στην Ελληνική Κυβέρνηση ζητώντας την παρέμβασή της στον Τοποτηρητή για να σταματήσει τη διαδικασία στρατολογίας. Η Ελληνική Κυβέρνηση αποδέχθηκε το βρετανικό αίτημα και ο Έλληνας Πρόξενος πέτυχε να δεσμεύσει τον Τοποτηρητή ότι θα σταματούσε ή σχετική διαδικασία³.

Στην ίδια χρονική συγκυρία, ο Πρεσβευτής της Μ. Βρετανίας στην Αθήνα, πρότεινε στο Foreign Office την παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα με στόχο την εξασφάλιση της εϋγνωμοσύνης των Ελλήνων⁴. Η πρόταση αυτή απέτελεσε την αφορμή για μία πρώτη ανταλλαγή απόψεων μεταξύ των διπλωματών του Βρετανικού Υπουργείου Έξωτερικων σχετικά με το μέλλον του νησιού. Ο Warner έβλεπε δύο δυνατότητες: είτε την ανάπτυξη της Κύπρου ως στρατιωτικής βάσης είτε την παραχώρησή της στην Ελλάδα με αντάλλαγμα τη μίσθωση του κόλπου της Σούδας στην Κρήτη. Προτιμούσε τη δεύτερη λύση γιατί η Σούδα ήταν εξαιρετο φυσικό λιμάνι και ο πληθυσμός φιλικός. Αντίθετα, η Κύπρος δεν προσέφερε φυσικά πλεονεκτήματα και οι Κύπριοι διέκειντο έχθρικά προς τη βρετανική αποικιακή διοίκηση⁵. Ο Bowker θεωρούσε ότι το βασικό εμπόδιο στην ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα αποτελούσε η Τουρκία ή όποια μπορούσε να θεμελιώσει τις αξιώσεις της με ιστορικά, στρατηγικά και εθνολογικά επιχειρήματα (τουρκική μειονότητα). Οι αξιώσεις αυτές θα μπορούσαν ίσως να αντιμετωπιστούν με την αποστρατικοποίηση του νησιού ή τη δημιουργία μίας τουρκικής στρατιωτικής βάσης, αρκετά ευρείας ώστε να συμπεριλάβει τον τουρκοκυπριακό πληθυσμό⁶. Ο Dixon πίστευε ότι ο αποφασιστικός παράγοντας ήταν ο στρατηγικός και ότι η τύχη του νησιού θα κρινόταν από τις βρετανικές στρατηγικές ανάγκες όπως αυτές θα προέκυπταν μετά το τέλος του πολέμου. Θεωρούσε όμως ότι από πολιτική άποψη η ένωση θα προκαλούσε την αντίδραση της Τουρκίας. Η τελευταία θα απαιτούσε πιθανότατα την επιστροφή της Κύπρου, εάν η Βρετανία παραδεχόταν ότι είχε εκλείψει ο λόγος για τον οποίο την κατέλαβε το 1878, δηλαδή η αποτροπή της ρωσικής επέκτασης εις βάρος της Τουρκίας. Εξάλλου, μετά το τέλος του πολέμου, οι Έλληνες θα έμεναν ικανοποιημένοι με την προσάρτηση της Δωδεκανήσου και θα εκμίσθωναν πρόθυμα και χωρίς αντάλλαγμα τον κόλπο της Σούδας στους Βρετανούς συμμάχους τους. Συνεπώς το ζήτημα δεν χρειαζόταν να τεθεί στο Υπουργείο Αποικιών. Η βρετανική θέση θα βελτιωνόταν αν η Κύπρος αναπτυσσόταν και δηλωνόταν μ' αυτό τον τρόπο ότι αποτελεί σημαντικό

3. F.O. προς Αθήνα, 19 Ιανουαρίου 1941, R 198, Palairret προς F.O., 14 Φεβρουαρίου 1941, R 1193, Palairret προς F.O., 28 Φεβρουαρίου 1941, R 1863, δ.π.

4. Palairret προς Nichols, 19 Δεκεμβρίου 1940, R 397, δ.π.

5. Warner, πρακτικό, 21 Ιανουαρίου 1941, δ.π.

6. Bowker, πρακτικό, 22 Ιανουαρίου 1941, δ.π.

τιμήμα της Αυτοκρατορίας⁷.

Από την πρώτη αυτή ανταλλαγή απόψεων προέκυπταν όρισμένα ενδιαφέροντα στοιχεία:

1. Παρά το γεγονός ότι η Κύπρος είχε μικρή στρατηγική αξία για τη Βρετανία και η ένωσή της με την Ελλάδα αντιμετωπιζόταν ως ενδεχόμενο, οι Βρετανοί διπλωμάτες δεν ήταν στο σύνολό τους ιδιαίτερα πρόθυμοι για την παραχώρησή της. Επίσης, δεν πίστευαν ότι θα αντιμετώπιζαν εκ μέρους της Ελλάδας ιδιαίτερα ισχυρή πίεση γι' αυτό το ζήτημα.

2. Υπολόγιζαν την τουρκική αντίδραση και αναζητούσαν τρόπους για την υπερνίκησή της στην περίπτωση που η ένωση με την Ελλάδα γινόταν πρακτική πολιτική λύση.

Τελικά αποφασίστηκε στις 27 Μαρτίου να ζητηθεί από το Royal Institut of International Affairs ή σύνταξη ενός υπομνήματος για την Κύπρο. Σύμφωνα με τις οδηγίες του επικεφαλής του Southern Department προς τον επικεφαλής του Ίνστιτούτου Καθηγητή Α. Τουνβι, κατά τη σύνταξη του υπομνήματος έπρεπε να ληφθεί υπόψη και η πιθανότητα να εγκατασταθούν στην Κύπρο βάσεις άλλων ενδιαφερομένων μερών⁸.

Ήδη όμως το ζήτημα της Κύπρου είχε πάρει από τις αρχές Μαρτίου επείγοντα χαρακτήρα, μετά το αίτημα που είχε υποβάλει ο Πρωθυπουργός της Ελλάδας Αλέξανδρος Κορυζής στον Υπουργό Εξωτερικών της Βρετανίας για την παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα σε αναγνώριση των πολεμικών υπηρεσιών που η τελευταία είχε προσφέρει⁹. Στο τέλος Μαρτίου ο Έλληνας Πρωθυπουργός επανέλαβε την πρότασή του, προβάλλοντας μάλιστα την ανάγκη να εξευρεθεί ελληνικό έδαφος για την εγκατάσταση του Βασιλιά και της Ελληνικής Κυβέρνησης σε περίπτωση κατάληψης της χώρας από το γερμανικό στρατό. Το αίτημα δεν αφορούσε πλέον το σύνολο του νησιού, αλλά ένα μικρό τμήμα του, ώστε ο Βασιλιάς και η Κυβέρνηση να βρίσκονται τυπικά σε ελληνικό έδαφος. Η τροποποίηση αυτή οφειλόταν σε παρέμβαση του Βασιλιά Γεωργίου, ο οποίος εξήγησε στον Πρεσβευτή των Ηνωμένων Πολιτειών ότι ζήτησε το μετριασμό του ελληνικού αιτήματος, γιατί εκτιμούσε ότι η Βρετανική Κυβέρνηση θα απέφευγε να δημιουργήσει δυσμενές προηγούμενο παραχωρώντας τμήμα της Αυτοκρατορίας της¹⁰. Η βρετανική απάντηση, στις 14 Απριλίου, ήταν όμως απορριπτική. Ιδιαίτερα αρνητική ήταν η στάση του Υπουργού

7. Dixon, πρακτικό, 31 Ιανουαρίου 1941, δ.π.

8. Nichols προς Τουνβι, 27 Μαρτίου 1941, δ.π.

9. Για το θέμα αυτό βλ. C. Svolopoulos, "Anglo- Hellenic talks on Cyprus during the axis campaign against Greece", *Balkan Studies*, τ. 23, αρ. 1, Θεσσαλονίκη, σσ. 200-204.

10. J. Iatrides (έπιμ.), *Ambassador Mac Veagh Reports . Greece 1933 - 1947*, Princeton University Press, 1980, σ. 338.

Ἀποικίων, ὁ ὁποῖος πίστευε ὅτι, ἐὰν παραχωρεῖτο καὶ τμῆμα ἔστω τοῦ νησιοῦ στοὺ βασιλιά τῆς Ἑλλάδας, ἡ θέση τοῦ κυβερνήτη τῆς Κύπρου θὰ γινόταν πολὺ δύσκολη¹¹.

Στις 17 Ἀπριλίου παραδόθηκε στοὺ Foreign Office τὸ υπόμνημα ποὺ εἶχε συντάξει στοὺ Royal Institut of International Affairs ὁ H. Beely, ἐπικεφαλῆς τῆς Research Sub- Committee on Political and Strategic Interests in the Eastern Mediterranean¹². Ὁ συντάκτης τοῦ ὑπομνήματος ἐκκινουσε ἀπὸ μία ἱστορικὴ ἀναδρομὴ τοῦ θέματος. Ἡ Βρετανία εἶχε καταλάβει τὸ νησί τὸ 1878, μετὰ ἀπὸ συμφωνία μὲ τὴν Ὀθωμανικὴ Κυβέρνηση μὲ στόχο:

1. Νὰ ἀποτρέψει ρωσικὴ κάθοδο στὴ Μεσοποταμία.

2. Νὰ προστατεύσει τὴν πρόσφατα κατασκευασμένη διώρυγα τοῦ Σουέζ.

3. Νὰ ἐπιτηρεῖ ἐπιτυχῶς τὴ σχεδιαζόμενη νὰ κατασκευαστεῖ μὲ βρετανικά κεφάλαια σιδηροδρομικὴ γραμμὴ τῆς Βαγδάτης. Ἐν τούτοις, ὅπως παρατηρεῖται στοὺ υπόμνημα, ἡ Κύπρος δὲν εἶχε φανεῖ χρήσιμη μέχρι τὸ 1914, καθὼς δὲν πραγματοποιήθηκε καμία ρωσικὴ ἐπίθεση στὴν περιοχὴ, οἱ Βρετανοὶ κατέλαβαν τὴν Αἴγυπτο τὸ 1882 καὶ ἡ σιδηροδρομικὴ γραμμὴ τῆς Βαγδάτης κατασκευάστηκε τελικὰ μὲ γερμανικά κεφάλαια. Τὸ μόνο ποὺ ἀπέτρεψε τὴ βρετανικὴ ἀποχώρηση τὸ 1915 ἦταν ἡ ἄρνηση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβέρνησης νὰ ἀποδεχθεῖ τὴν προσφορὰ τοῦ Λονδίνου γιὰ τὴν ἔνωση τῆς Κύπρου μὲ τὴν Ἑλλάδα, μὲ ἀντάλλαγμα τὴν εἰσοδο τῆς τελευταίας στὸν Πρῶτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ἡ Βρετανία διατήρησε τελικὰ τὴν Κύπρο μετὰ τὸ 1923, παρὰ τὴ μικρὴ στρατηγικὴ σημασία της γιὰ δύο λόγους:

1. Γιὰ νὰ μὴν περιέλθει σὲ ἐχθρικὴ πρὸς αὐτὴν δύναμη.

2. Γιατί, λόγω τῆς αὐξανόμενης σημασίας τῆς ἀεροπορίας, ἤθελε νὰ τὴν ἔχει διαθέσιμη σὲ περίπτωσι ἀνάγκης γιὰ τὴν κατασκευὴ ἀεροπορικῶν βάσεων.

Στὴ συνέχεια, τὸ ἔγγραφο διευκρίνιζε δύο νομικά ζητήματα σχετικὰ μὲ τὴ βρετανικὴ κυριαρχία στοὺ νησί. Τὸ πρῶτο ἀφοροῦσε τὴν ἀναγνώρισή της ἀπὸ τὴν Τουρκία μὲ τὴν ὑπογραφὴ τῆς συνθήκης τῆς Λωζάνης τὸ 1923 καὶ τὸ δεύτερο τὴ γαλλοβρετανικὴ συμφωνία τοῦ 1920, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ Βρετανία δὲν μπορούσε νὰ παραχωρήσει τὴν Κύπρο σὲ ἄλλο κράτος χωρὶς τὴ γαλλικὴ συναίνεση.

Ὡς πρὸς τίς πολιτικὲς προτιμήσεις τῶν κατοίκων, ὁ Beely παρατηροῦσε ὅτι τὸ ἐνωτικὸ αἶτημα ἦταν ἰσχυρὸ μεταξὺ τῶν δασκάλων, τῶν κληρικῶν, τῶν νομικῶν καὶ γενικότερα τῶν κατοίκων τῶν πόλεων. Παράλληλα ὁμως διέβλεπε πρόοδο τοῦ ἐνωτικοῦ αἰτήματος καὶ στὴν ὑπαιθρο. Ἐπισήμανε ὁμως ὅτι οἱ Τουρκοκύπριοι ἦταν ἱκανοποιημένοι μὲ τὸ βρετανικὸ καθεστῶς καὶ δὲν ἐπιθυμοῦσαν τὴν ἔνωση μὲ τὴν Ἑλλάδα.

11. Svolopoulos, ὁ.π., σ. 204.

12. Toynbee πρὸς Nichols, 31 Μαρτίου 1941, F.O. 371/29846, R 3353. Τὸ υπόμνημα ἔχει δημοσιευτεῖ στοὺ Svolopoulos, ὁ.π., σσ. 209-217.

Στή συνέχεια εντόπιζε τούς τέσσερις παράγοντες που θα καθόριζαν την τύχη του νησιού μετά τον πόλεμο:

1. Οί βρετανικές στρατηγικές ανάγκες. Θεωρούσε δεδομένο ότι ή Βρετανία θα διατηρούσε ναυτική βάση κοντά στο Πόρτ - Σάιντ και αεροπορική στο Άμποϋ Σέιρ.

2. Οί επιθυμίες των Ελλήνων και των Κυπρίων.

3. Τα στρατηγικά συμφέροντα της Τουρκίας.

4. Ο βαθμός της γαλλικής έμμοινης στή συμφωνία του 1920.

Αντίστοιχα διέκρινε τέσσερις πολιτικές επιλογές:

1. Τή διατήρηση του υπάρχοντος καθεστώτος.

2. Τή διατήρηση της βρετανικής κυριαρχίας σέ συνδυασμό με την παραχώρηση στρατιωτικών διευκολύνσεων σέ άλλες ενδιαφερόμενες δυνάμεις.

3. Τήν παραχώρηση της Κύπρου στήν Ελλάδα με αντάλλαγμα την εγκατάσταση βρετανικών βάσεων στο νησί ή σέ άλλη ελληνική περιοχή.

4. Τήν παραχώρηση του νησιού στήν Ελλάδα, με αντάλλαγμα την εξασφάλιση έγγυήσεων για τή χρήση του Κυπριακού εδάφους ή ακόμα και χωρίς έγγυηση.

Η διατήρηση της βρετανικής κυριαρχίας αποτελούσε κατά τὸ συντάκτη του υπομνήματος τήν καλύτερη έγγυηση για τήν ανεμπόδιστη αξιοποίηση της Κύπρου, ιδίως εάν λαμβανόταν υπόψη ή αύξανόμενη σημασία της αεροπορικής δύναμης, αλλά και ή δυνατότητα νά αποτελέσει ή Αμμόχωστος σημαντικό λιμάνι για τὸ βρετανικό στόλο. Ο Beely σημείωνε όμως ότι, αν ίσχυε ή υπόθεση που είχε κάνει αρχικά, ότι ή Βρετανία θα διατηρούσε στήν Αίγυπτο ναυτικές και αεροπορικές βάσεις, τότε τὰ πλεονεκτήματα που προσέφερε ή Κύπρος ήταν μικρά. Αντίθετα, ή διατήρηση υπό αποικιακό καθεστώς λαών, τὸ πολιτιστικό και κοινωνικό επίπεδο των οποίων δικαιολογούσε τήν αυτοδιάθεση, δέν συμβιβαζόταν με τὰ μακροπρόθεσμα συμφέροντα της Βρετανικής Αυτοκρατορίας. Η αύξανόμενη έχθρότητα των Κυπρίων θα ακύρωνε οποιοδήποτε στρατηγικό πλεονέκτημα, θα επιβάρυνε τὶς σχέσεις με τήν Ελλάδα, ενώ ή ύπαρξη ναυτικής βάσης στήν Αμμόχωστο θα προκαλούσε πιθανότατα τήν έχθρότητα των Τούρκων. Αντίστοιχα, ή εκμίσθωση μιᾶς βάσης στήν Τουρκία θα προκαλούσε τήν αντίθεση της Ελλάδας, ενώ ή αναγνώριση ελληνικού προτεκτοράτου για τούς Έλληνοκυπρίους θα ακύρωνε οποιαδήποτε δικαιολογητική βάση της βρετανικής κυριαρχίας. Ως πλέον ικανοποιητική λύση ὁ Beely θεωρούσε τήν πρόταση για τήν παραχώρηση της Κύπρου στήν Ελλάδα με αντάλλαγμα τήν εκμίσθωση βάσεων στή Βρετανία. Ακόμα διέκρινε μερικούς πιθανούς συσχετισμούς με τὰ Δωδεκάνησα. Αναρωτιόταν κατά πόσο ήταν δυνατό νά παραχωρηθούν τὰ Δωδεκάνησα στήν Ελλάδα και νά μὴ συμβεῖ τὸ ἴδιο με τήν Κύπρο. Στήν περίπτωση αὐτή ήταν πιθανὸ νά λάβει ή Βρετανία σέ

αντάλλαγμα μία βάση στα Δωδεκάνησα. Έξάλλου, εάν ένα μικρό νησί έθεωρεϊτο καταλληλότερο για τὸ σκοπὸ αὐτό, τότε πιθανὸν οἱ Ἕλληνες νὰ ἦταν προθυμότεροι νὰ παραχωρήσουν ἓνα νησί ποὺ δὲν βρισκόταν στὴν κατοχὴ τους ἀπὸ ὅτι θὰ ἦταν στὴν περίπτωση τῆς Σούδας. Εάν τέλος κρινόταν ὅτι δὲν ἦταν ἀναγκαία ἡ διατήρηση κάποιου σημείου στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο, τότε ἡ Κύπρος ἔπρεπε νὰ παραχωρηθεῖ στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ ἀποστρατικοποιηθεῖ. Σὲ κάθε περίπτωση πάντως ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν ὑπόψη τὰ τουρκικὰ συμφέροντα, τὰ ὁποία ἀφοροῦσαν τὴ μειονότητα καὶ τὴν ἀσφάλεια τῆς ἡπειρωτικῆς χώρας. Μία μέθοδος λύσης τοῦ μειονοτικοῦ προβλήματος θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἡ ἀνταλλαγὴ πληθυσμῶν μὲ τὴ μετακίνηση τῶν Τούρκων ἀπὸ τὴν Κύπρο καὶ τὴν ἀντίστοιχη μετακίνηση Ἑλλήνων ἀπὸ ἓνα νησί τῆς Δωδεκανήσου.

Τὸ ὑπόμνημα ἀπετέλεσε τὴ βάση τῶν συζητήσεων στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Foreign Office. Ὁ Warner¹³, ἐκτιμοῦσε ὅτι τὸ ὑπόμνημα ἐπιβεβαίωνε τὴν ἀποψη ὅτι ἡ Κύπρος δὲν μπορούσε νὰ παραχωρηθεῖ χωρὶς τὴ συναίνεση τῆς Γαλλίας καὶ τοῦτο διότι θὰ ὑπονομευόταν ἡ γαλλικὴ θέση στὴ Συρία. Ἀπὸ στρατηγικὴ ἀποψη θεωροῦσε ὅτι ἡ Βρετανία μπορούσε καὶ ἔπρεπε, παραχωρώντας τὴν Κύπρο στὴν Ἑλλάδα, νὰ μισθώσει ἀεροπορικὲς καὶ ναυτικὲς βάσεις καὶ νὰ προβλεφθεῖ στὴ σχετικὴ συμφωνία ὅτι ἡ Ἑλλάδα δὲν θὰ μπορούσε νὰ παραχωρήσει τὴν Κύπρο διευκολύνσεις σὲ ἄλλη χώρα. Ἀπὸ πολιτικὴ ἀποψη, πίστευε ὅτι τὸ ἐνωτικὸ κίνημα θὰ ἐνδυναμωνόταν, ὅτι οἱ δημοκρατικὲς ἀρχὲς ποὺ προσυπέγραφε ἡ Βρετανικὴ Κυβέρνηση θὰ ἐπικρατοῦσαν μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου καὶ συνεπῶς ἡ ἐμμονὴ στὴν κυριαρχία θὰ ὑπονόμευε τελικὰ τὰ βρετανικὰ στρατηγικὰ συμφέροντα. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἔπρεπε, κατὰ τὴ γνώμη του, ἡ Βρετανικὴ Κυβέρνηση νὰ ἐνεργήσει γρήγορα καὶ νὰ ἐξασφαλίσει πολιτικὸ ὄφελος, παραχωρώντας μὲ τὴ θέλησή της τὴν Κύπρο στὴν Ἑλλάδα, διασφαλίζοντας ταυτόχρονα τὰ στρατηγικὰ της συμφέροντα, θετικὰ καὶ ἀρνητικά.

Ὁ Bowker¹⁴ συμφωνοῦσε σὲ γενικὲς γραμμὲς μὲ τὸ συνάδελφό του, πρόσθετε ὅμως ὅτι ἔπρεπε νὰ ὑπάρξει καὶ ἐλληνοτουρκικὴ συμφωνία ποὺ θὰ κατοχύρωνε τὰ τουρκικὰ συμφέροντα ἀσφαλείας καὶ ἐγγυήσεις γιὰ τὰ δικαιώματα τῆς μειονότητας. Πίστευε ἐπίσης ὅτι δὲν ἦταν ἡ καταλληλότερη στιγμὴ γιὰ τὴν παραχώρηση τῆς Κύπρου στὴν Ἑλλάδα, διότι κάτι τέτοιο θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ παραδοχὴ ἐκ μέρους τῆς Βρετανίας ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ ὑπερασπιστεῖ τὴν Κύπρο ἀπὸ γερμανικὴ ἐπίθεση καὶ σπεύδει νὰ μεταβιβάσει τὴν εὐθύνη τῆς ἄμυνας τοῦ νησιοῦ στὴν Ἑλλάδα.

Σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς προηγούμενους, ὁ Dixon¹⁵ δὲν εὐνοοῦσε τὴν παραχώρηση τοῦ νησιοῦ στὴν Ἑλλάδα. Ἐκτιμοῦσε ὅτι ἡ αὐξανόμενη σημασία τῆς

13. Πρακτικό, 25 Ἀπριλίου 1941, R 4179, ὁ.π.

14. Bowker, πρακτικό, 27 Ἀπριλίου 1941, ὁ.π.

15. Dixon, πρακτικό, 30 Ἀπριλίου 1941, ὁ.π.

αεροπορικής δύναμης καθιστούσε την Κύπρο χρήσιμη για τη Βρετανία. Τò γεγονός ότι οί Έλληνες δέν θά μπορούσαν νά υπερασπιστοῦν ἐπιτυχῶς τήν Κύπρο, σέ περίπτωση ἐπίθεσης ἀπὸ τὸν ἀέρα, συνηγοροῦσε ὑπὲρ τῆς διατήρησης τῆς βρετανικῆς κυριαρχίας σέ ὅλο τὸ νησί. Σέ κάθε περίπτωση πάντως συνιστοῦσε νά μὴ δεσμευτεῖ ἡ Βρετανία πρὶν ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, ὅποτε καὶ θά γινόταν σαφές ποιές ἦταν οἱ στρατηγικὲς ἀνάγκες τῆς.

Τελικὰ ἀποφασίστηκε νά μὴ γίνει ἄλλη συζήτηση γιὰ τὸ ζήτημα, ἂν καὶ ὁ μόνιμος Ὑφυπουργὸς Ἐξωτερικῶν sir Orme Sargent θεώρησε τὸ ὑπόμνημα χρήσιμο στὴν περίπτωση κατὰ τὴν ὁποία ἡ ὑπηρεσία ἐκαλεῖτο νά ἐκφέρει τὴ γνώμη τῆς γιὰ τὸ Κυπριακό¹⁶.

Τὸ θέμα ἐπανῆλθε σὸ τέλος Μαΐου, μὲ ἀφορμὴ συγκυριακοὺς λόγους. Τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν ἀπασχόλησε τὸ ζήτημα τῆς βρετανικῆς ἀπάντησης στὴν περίπτωση κατὰ τὴν ὁποία οἱ Γερμανοὶ καταλάμβαναν καὶ τὴν Κύπρο, μετὰ τὴν Κρήτη, καὶ προχωροῦσαν στὴν κήρυξη τῆς ἑνώσης μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ μόνιμος Ὑφυπουργὸς Ἐξωτερικῶν ἔβλεπε τρεῖς δυνατότητες¹⁷:

1. Νά ἀγνοηθεῖ τὸ θέμα, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι οἱ Ἕλληνες δέν θά τὸ θεωροῦσαν σημαντικό.

2. Νά προκαταλάβει ἡ Βρετανικὴ Κυβέρνηση τοὺς Γερμανοὺς μὲ μία δήλωση πού θά βεβαίωνε ὅτι, μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, θά γινόταν συζήτηση μὲ τὴν Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση γιὰ τὸ ζήτημα τῆς ἑνώσης καὶ τὴν παραχώρηση ναυτικῶν καὶ αεροπορικῶν βάσεων στὴ Βρετανία.

3. Νά ὑπάρξει προσπάθεια νά πεισθεῖ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση νά ἀποποιηθεῖ τὴν προσφορά μὲ τὴν αἰτιολογία ὅτι ἡ Κύπρος δέν μπορούσε νά γίνει δεκτὴ ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς εἰσβολεῖς.

Ἡ πρώτη λύση θά κόστιζε πολιτικά καθὼς ἡ ἐξόριστη Ἑλληνικὴ Κυβέρνηση, στὴν προσπάθειά τῆς νά διατηρήσει τὸ κῆρος τῆς, θά ἦταν ὑποχρεωμένη νά κάνει κάποια δήλωση.

Ἡ δευτέρη ἦταν ἀπορριπτέα διότι α) ἡ Βρετανικὴ Κυβέρνηση εἶχε ἀπορρίψει τὴν ἑλληνικὴ πρόταση τοῦ Μαρτίου καὶ δέν μπορούσε νά κινηθεῖ πρὸς τὴν ἀντίθετη κατεύθυνση δύο μῆνες μετὰ, β) θά ἔμοιαζε μὲ πράξη πανικοῦ, γ) θά στρεφόταν ἐναντίον τῆς Βρετανίας, στὴν περίπτωση κατὰ τὴν ὁποία οἱ Γερμανοὶ δέν εἶχαν τέτοια πρόθεση.

Ἀντίθετα ἡ τελευταία πιθανότητα ἔπρεπε νά διερευνηθεῖ. Ὅπως παρατηροῦσε ὁ Ὑφυπουργός, ὑπῆρχε περίπτωση νά ὀδηγήσει στὴ δεύτερη, γιατί οἱ Ἕλληνες θά ζητοῦσαν κάτι περισσότερο, ἀλλὰ ἡ ἐκδοχὴ ἄξιζε νά δοκιμαστεῖ, ἰδίως ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Beely.

Ὁ Ὑπουργός Ἐξωτερικῶν Anthony Eden συμφώνησε μὲ τὴν πρόταση τοῦ

16. Svolopoulos, ὁ.π., σ. 207.

17. Sargent, πρακτικό, 28 Μαΐου 1941, F.O. 371/29846, R 5841.

Υφυπουργοῦ καὶ ἔφερε τὸ θέμα στὸ War Cabinet μὲ ἓνα ὑπόμνημα ποὺ βασιζόταν στὸ ὑπόμνημα τοῦ Beely¹⁸. Στὸ ὑπόμνημα ὑποστηριζόταν ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς πιθανολογούμενης κατάληψης τοῦ νησιοῦ ἀπὸ τοὺς Γερμανούς, ὑπῆρχε καὶ ἄλλος λόγος ποὺ ἐπέβαλε τὴν ἐξέταση τοῦ ζητήματος: Ἡ Κύπρος διετηρεῖτο ὑπὸ βρετανικὴ κυριαρχία μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ μὴν περιέλθει ὑπὸ ἐχθρικὸ ἔλεγχο. Παράλληλα ἀναπτυσσόταν ἰσχυρὸ ἐνωτικὸ ρεῦμα. Δύο ἦταν τὰ ἐμπόδια γιὰ τὴν παραχώρηση τῆς Κύπρου: α) ἡ γαλλοβρετανικὴ συμφωνία τοῦ 1920 καὶ β) τὰ τουρκικὰ συμφέροντα ποὺ ἀφοροῦσαν τὴν ἀσφάλεια τῆς Τουρκίας καὶ τῆς τουρκικῆς μειονότητας στὴν Κύπρο. Τὸ πρῶτο δὲν ἦταν σοβαρὸ ἀπὸ τὴ στιγμὴ κατὰ τὴν ὁποία ἡ γαλλικὴ θέση στὴ Συρία κλονιζόταν. Τὸ δεύτερο μποροῦσε νὰ ξεπεραστεῖ μὲ τὴν ἐπινόηση διασφαλίσεων καὶ γιὰ τὰ δύο προβλήματα. Ἡ Βρετανία μποροῦσε νὰ ζητήσει ναυτικὲς καὶ ἀεροπορικὲς βάσεις στὴν ἴδια τὴν Κύπρο, τὴν Κρήτη ἢ ἓνα νησί τῆς Δωδεκανήσου. Στὴ συνέχεια ἀναπτύσσονταν οἱ τρεῖς πολιτικὲς δυνατότητες ποὺ εἶχε ἐπεξεργαστεῖ ὁ Υφυπουργὸς καὶ ὑποδεικνυόταν ἡ υἱοθέτηση τῆς τρίτης. Στὴν περίπτωσι κατὰ τὴν ὁποία οἱ Ἕλληνες ἐπέμεναν στὴ συζήτηση τοῦ μέλλοντος τῆς Κύπρου, τότε οἱ Βρετανοὶ μποροῦσαν νὰ συμφωνήσουν σὲ μία κοινὴ δήλωση ποὺ θὰ ἀνέφερε ὅτι οἱ δύο κυβερνήσεις θὰ συζητοῦσαν μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου τίς συνθήκες μεταβίβασης τῆς κυριαρχίας.

Τὸ War Cabinet δὲν υἱοθέτησε τὴν εἰσήγηση τοῦ Eden. Θεώρησε ὅτι οἱ λύσεις 2 καὶ 3 εἶχαν σοβαρὰ μειονεκτήματα καὶ ἀποφάσισε νὰ ἐμμένει στὴ λύση 1, ἐλπίζοντας ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν θὰ ἀπέδιδαν ὁποιαδήποτε σημασία σὲ κίνηση ἐντυπωσιασμοῦ τους ἐκ μέρους τῶν κατακτητῶν. Στὴν περίπτωσι ὅμως ποὺ ἡ ἐξόριστη Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐπέμενε σὲ συζήτηση γιὰ τὸ μέλλον τοῦ νησιοῦ, ὁ Υπουργὸς Ἐξωτερικῶν ἐντελλόταν νὰ ἀπαντήσει ὅτι ἡ Βρετανικὴ Κυβέρνησις θὰ τὸ συζητοῦσε μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου στὸ πλαίσιο τῆς γενικῆς εἰρηνευτικῆς ρύθμισης¹⁹. Ἡ ἐπιχειρηματολογία τοῦ Colonial Office δὲν ἐκτίθεται στὰ ἔγγραφα ποὺ ἐξετάστηκαν. Ὁ ἴδιος ὅμως ὁ Πρωθυπουργὸς τῆς Βρετανίας W. Churchill τάχθηκε κατὰ τῆς εἰσήγησης τοῦ Eden. Ὑποστήριξε ὅτι ὁποιαδήποτε ἐδαφικὴ ἀναδιάταξις ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσῃ τὸ τέλος τοῦ πολέμου, ὥστε νὰ μὴν ἀνακινηθοῦν καὶ ἄλλα ζητήματα. Δὲν ἦταν ἐξάλλου βέβαιο ὅτι ἡ Κύπρος θὰ καταλαμβάνόταν ἄμεσα. Ἀλλὰ καὶ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωσι ὁποιαδήποτε ἐνέργεια τῶν Γερμανῶν δὲν θὰ εἶχε πρακτικὴ σημασία. Ἐπεσήμανε τέλος ὅτι ὑπῆρχε στὴν Κύπρο εὐάριθμη μουσουλμανικὴ μειονότητα, πιστὴ στὴ Βρετανία καὶ ἀντίθετη στὴν ἔνωση τοῦ νησιοῦ μὲ τὴν Ἑλλάδα²⁰. Συνεπῶς γιὰ λόγους ποὺ ἀφοροῦσαν τὴν ἀνάγκη υπεράσπισης τῆς συνοχῆς τῆς Βρετανικῆς

18. Τὸ ὑπόμνημα αὐτὸ ἔχει δημοσιευθεῖ στὸ Svolopoulos ὁ.π., σσ. 215-217.

19. Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὰ συμπεράσματα τοῦ War Cabinet, 5 Ἰουνίου 1941, R 5841, ὁ.π.

20. Churchill, πρακτικὸ, 2 Ἰουνίου 1941, ὁ.π.

Αυτοκρατορίας, αλλά και τη σχέση της Βρετανίας με την Τουρκία, σχέση κρίσιμη σε όλη τη διάρκεια του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου²¹, ο Βρετανός πρωθυπουργός αντιτάχθηκε στην παραχώρηση της Κύπρου.

Μετά τη λήψη της απόφασης αυτής, το Βρετανικό Υπουργείο Έξωτερικων έπεδίωξε να αποτρέψει την εξόριστη Έλληνική κυβέρνηση από την έγερση του Κυπριακού στη διάρκεια του πολέμου. Έτσι, όταν ο Έλληνας Πρωθυπουργός Έμμανουήλ Τσουδερός αναφέρθηκε σε μιὰ δημόσια όμιλία του στις έδαφικές διεκδικήσεις της Ελλάδας, ο Υπουργός Έξωτερικων της Βρετανίας του ζήτησε να καταστήσει σαφές ότι δεν θα θέσει το ζήτημα παρά μόνο μετά το τέλος του πολέμου. Ο Τσουδερός διαβεβαίωσε ότι δεν είχε τέτοιο σκοπό, πρόσθεσε όμως ότι ή υιοθέτηση του Χάρτη του Ατλαντικού, τον όποιο είχαν συνυπογράψει ή Αμερικανική και ή Βρετανική Κυβέρνηση και αναφερόταν στο σεβασμό της αρχής της αυτοδιάθεσης των λαών, τον ενθάρρυνε για τις προοπτικές του ζητήματος της Κύπρου²².

Το ζήτημα της πολιτικής της εξόριστης Έλληνικής Κυβέρνησης τέθηκε και πάλι, από το Υπουργείο Αποικιών, το Μάρτιο του 1943, με άφορμή δημοσιεύματα της έφημερίδας “Ελλάς” του Λονδίνου και απαντήσεις του Τσουδερού σε τηλεγραφήματα από την Κύπρο, τα όποια ενθάρρυναν τις ένωτικές προσδοκίες²³. Στο Foreign Office τα γεγονότα αυτά έγιναν αντιληπτά ως ένδείξεις έντατικοποιούμενης έλληνικής προπαγανδιστικής έκστρατείας για την Κύπρο ή όποια έπρεπε να τερματιστεί. Στο πλαίσιο αυτό έγινε υπόμνηση στον Πρεσβευτή της Ελλάδας στο Λονδίνο ότι υπήρχε συμφωνία να μην έγερθεί το ζήτημα δημόσια²⁴. Παράλληλα ζητήθηκε να υποδείξει ή Έλληνική Κυβέρνηση στον εκδότη του έντύπου την επίδειξη αυτοσυγκράτησης στα σχετικά δημοσιεύματα. Ο Έλληνας πρεσβευτής διαβεβαίωσε μετά ένα μήνα ότι ό εκδότης της έφημερίδας του έδωσε σχετική υπόσχεση και είχε ήδη με δική του πρωτοβουλία μετριάσει τον τόνο άρθρου του Compton Mackenzie²⁵.

21. Για το θέμα αυτό βλ. F. Weber, *The Evasive Neutral.. Germany, Britain and the Quest for a Turkish Alliance in the Second World War*, University of Missouri Press, Κολούμπια - Λονδίνο, 1979.

22. Πρακτικό συζήτησης μεταξύ του Υπουργού Έξωτερικων και του Έλληνα Πρωθυπουργού, 25 Νοεμβρίου 1941, FO 371/29846, R 10332. Για τις σχέσεις Βρετανίας και Έλληνικής εξόριστης Κυβέρνησης και ιδίως την πλήρη εξάρτηση της τελευταίας από τη Βρετανία βλ. P. Papastratis, *British Policy towards Greece during the Second World War 1941- 1944*, Cambridge University Press, Κάιμπριτζ, 1984, κεφάλαιο 1. Για το Χάρτη του Ατλαντικού και την προσπάθεια της Βρετανίας να εξαιρεθεί από τη ρήτρα της αυτοδιάθεσης βλ. J. L. Gaddis, *The United States and the Origins of the Cold War 1941- 1947*, Columbia University Press, Νέα Υόρκη, σσ. 11-15.

23. Stanley (C.O.) προς Law (F.O.) 17 Μαρτίου 1943, F.O. 371/37224, R 2488.

24. Lasky, πρακτικό, 24 Μαρτίου 1943, Sargent προς Aghnides, 24 Μαρτίου 1943, ό.π.

25. Aghnides προς F.O., 27 Απριλίου 1943, R 3738, ό.π.

Στις 31 Μαρτίου τοῦ ἴδιου χρόνου πραγματοποιήθηκε συζήτηση σχετικά με τὴν Κύπρο στὴ Βουλὴ τῶν Λόρδων, ἡ ὁποία ἦταν ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρουσα καὶ διαφωτιστικὴ γιὰ τὶς ἀπόψεις τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς διατήρησης τῆς Κύπρου ὡς βρετανικῆς κτήσης²⁶.

Ὁ λόρδος Faringdon, ποὺ εἶχε προκαλέσει τὴ συζήτηση, πρόβαλε τρεῖς ἰσχυρισμούς:

1. Οἱ Κύπριοι, ἂν καὶ ἐλληνόφωνοι, ἤδη ἀπὸ τὴν κλασσικὴ ἐποχὴ δὲν ἀποτελοῦσαν ὀργανικὸ τμῆμα τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου. Τὸ ἐνωτικὸ αἶτημα, τὸ ὁποῖο δὲν ἀρνεῖτο ὅτι ἦταν ἰσχυρό, ὀφειλόταν σὲ “κακὴ διαχείριση αἰσθημάτων”.

2. Ἡ Ἑλλάδα δὲν μποροῦσε νὰ προσφέρει στοὺς Κυπρίους ὅσα μποροῦσε ἡ Βρετανικὴ Αὐτοκρατορία. Οἱ Κύπριοι ἔπρεπε ἐπίσης νὰ λάβουν ὑπόψη ὅτι, ἂν ἐνσωματώνονταν στὴν Ἑλλάδα, θὰ ἀποτελοῦσαν μιὰ ἀσήμαντὴ μειονότητα.

3. Γιὰ νὰ γίνονταν ὁμῶς ἀντιληπτὰ τὰ πλεονεκτήματα τῆς ὑπαγωγῆς στὴν Βρετανικὴ Αὐτοκρατορία, ἔπρεπε νὰ καταβληθεῖ ἰδιαίτερη προσπάθεια γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη τοῦ νησιοῦ καὶ παράλληλα νὰ δημιουργηθοῦν θεσμοὶ αὐτοκυβέρνησης, στὸ πλαίσιο πάντα τῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἐχοντας αὐτὰ ὑπόψη ὁ ἐρωτῶν λόρδος ἀπηύθυνε στὴ συνέχεια ἐρωτήσεις πρὸς τὸν Ὑφυπουργὸ τῶν Ἀποικιῶν, σχετικά με τὸ καταργηθὲν τὸ 1931 Νομοθετικὸ Συμβούλιο, τὸ ὁποῖο εἶχε λειτουργήσει ὡς ἀντιπροσωπευτικὸ σῶμα τῶν Κυπρίων, καὶ με τὴν οἰκονομικὴ κατάσταση τοῦ νησιοῦ. Ἐπεσήμανε τὸ γεγονός ὅτι, ἐνῶ οἱ τιμὲς εἶχαν αὐξηθεῖ κατὰ 146% ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ πολέμου, ἡ ἀντίστοιχη αὐξηση τῶν μισθῶν ἦταν μόνο 100%. Ρωτοῦσε ἐὰν εἶχε καθιερωθεῖ κατώτατος μισθὸς ἢ ἂν εἶχε ἐπιβληθεῖ μεταξὺ ἄλλων καὶ φορολογία εἰσοδήματος, προσπαθώντας ἔτσι νὰ θεμελιώσει ἄμεση συνάφεια μεταξὺ κακῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν καὶ ἐθνικισμοῦ.

Ὁ Ὑφυπουργὸς Ἀποικιῶν λόρδος Devonshire ἀνέπτυξε στὴν ἀπάντησή του τὶς ἀπόψεις τῆς ὑπηρεσίας του. Ἡ Κύπρος δὲν εἶχε ποτὲ στὸ παρελθὸν καθεστῶς αὐτοκυβέρνησης. Ἡ δημοκρατία ἀπαιτοῦσε μακρὰ περίοδο προετοιμασίας καὶ δὲν μποροῦσε νὰ ἐπικρατήσῃ, χωρὶς νὰ βασίζεται στὴν παράδοση. Ὡς πρὸς τὸ οἰκονομικὸ σκέλος, ἡ παραμέληση εἶχε προκύψει ὡς ἀποτέλεσμα τῆς μεταβατικῆς περιόδου ἀπὸ τὸ 1878 ἕως τὸ 1914, ὅταν ἡ μὲν Βρετανία κατεῖχε τὸ νησί, ἡ δὲ Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία διατηροῦσε τυπικὰ τὴν κυριαρχία ἐπ’ αὐτοῦ. Ἡ Βρετανικὴ Κυβέρνηση δὲν ἔπρεπε ὁμῶς νὰ κατηγορεῖται πλέον γιὰ ἀπραξία. Ἡ φορολογία εἰσοδήματος ἦταν βαρὶὰ μόνο γιὰ τὰ ὑψηλὰ εἰσοδήματα. Ἡ ἀνοδος τῶν τιμῶν εἶχε ἀντιμετωπιστεῖ ἐν μέρει με μισθολογικὰς αὐξήσεις καὶ ἐν μέρει με ἐπιδότηση βασικῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν. Ἐπρεπε ὁμῶς νὰ ληφθεῖ ὑπόψη ὅτι στὴν Κύπρο δὲν ὑπῆρχε βιομηχανικὸ προλεταριάτο. Οἱ μισθωτοὶ ἐργάτες ἦταν χωρικοὶ ποὺ συμπλήρωναν τὸ εἰσόδημά

26. R 3144, ὁ.π.

τους. Ἡ ἄνοδος τῶν τιμῶν τῶν τροφίμων συμπίεζε τὸ μισθό τους ἀλλὰ ταυτόχρονα τοὺς εὐνοοῦσε.

Ἡ συζήτηση ἦταν ἐνδιαφέρουσα, καθὼς ἀποκάλυπτε τὴν προσπάθεια συγκρότησης μιᾶς πολιτικῆς ἢ ὁποῖα ἀπέβλεπε στὴν κάμψη τοῦ ἐθνικιστικοῦ ρεύματος καὶ στὴ νομιμοποίηση τοῦ ἀποικιακοῦ καθεστῶτος μέσω τῆς οἰκονομικῆς ἀνάπτυξης καὶ τῆς πολιτικῆς φιλελευθεροποίησης. Ἡ πολιτικὴ αὕτη ὅμως εἶχε περιορισμένη ἀποτελεσματικότητα, καθὼς ἡ Κυβέρνηση τοῦ Λονδίνου δὲν ἤθελε ἢ δὲν μποροῦσε νὰ διαθέσει τὰ ἀναγκαῖα κεφάλαια. Ἀκόμα ὅμως καὶ ἂν τὰ διέθετε, εἶναι ἀμφίβολο κατὰ πόσο τὸ πολιτικὸ σκέλος τῆς πολιτικῆς αὐτῆς θὰ πετύχαινε, ἀφοῦ οἱ Ἑλληνοκύπριοι δὲν εἶχαν φανεῖ συνεργάσιμοι στὸ πλαίσιο ἀντιπροσωπευτικῶν θεσμῶν. Ἡ πατερναλιστικὴ λογικὴ τοῦ Ὑπουργοῦ ποὺ χαρακτήριζε ἀνεφάρμοστο τὸ περιορισμένο ἀντιπροσωπευτικὸ σύστημα τοῦ παρελθόντος, λόγω τῆς “πολιτικῆς ἀνωριμότητος” τῶν Κυπρίων, ἦταν εὐδιάκριτη. Ἀντανακλοῦσε ἀσφαλῶς, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀποικιακὴ ἰδεολογία καὶ τὸ πολιτικὸ ἀδιέξοδο τῶν Βρετανῶν στὶς σχέσεις τους μὲ τοὺς Κυπρίους.

Μποροῦμε συνεπῶς νὰ διακρίνουμε δύο διαφορετικὲς στρατηγικὲς ἀντιμετώπισης τοῦ Κυπριακοῦ ποὺ ἀναπτύσσονταν στοὺς κόλπους τῆς Βρετανικῆς κυβέρνησης. Τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν θεωροῦσε δεδομένο τὸ ἐθνικιστικὸ ρεῦμα στὴν Κύπρο. Ἐκτιμοῦσε ὅτι αὐτὸ τὸ φαινόμενο θὰ ἐντεινόταν μετὰ τὸ τέλος τοῦ πολέμου καὶ ὅτι δὲν θὰ μποροῦσε νὰ ἀντιμετωπιστεῖ ἀποτελεσματικὰ λόγω τῆς ἐπικράτησης τῶν ἀρχῶν τῆς δημοκρατίας καὶ τῆς αὐτοδιάθεσης ποὺ προσυπέγραφε καὶ ἡ ἴδια ἡ Βρετανία. Τὸ μόνο πολιτικὰ ἐφικτὸ σχέδιο ἦταν ἡ παραχώρηση τῆς Κύπρου στὴν Ἑλλάδα μὲ ταυτόχρονη διασφάλιση τῶν στρατηγικῶν συμφερόντων τῆς Βρετανίας, ὑπὸ μορφή ἀεροπορικῶν καὶ ναυτικῶν βάσεων στὴν Κύπρο ἢ ἄλλου. Ἀντίθετα, τὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἀποικιῶν παρέμενε προσκολλημένο στὴν πολιτικὴ διατήρησης τῆς Αὐτοκρατορίας. Θὰ ἐπεδίωκε στὸ ἐξῆς νὰ ὑπερκεράσει τὴν ἔλλειψη πολιτικῆς νομιμοποίησης τοῦ ἀποικιακοῦ καθεστῶτος μέσω μιᾶς ἀναπτυξιακῆς πολιτικῆς ποὺ θὰ ἀναδείκνυε τὰ πλεονεκτήματα τοῦ βρετανικοῦ συστήματος διοίκησης.

Τὸν Ἰούλιο τοῦ 1943, ἓνα ἔγγραφο τοῦ Research Department τοῦ Foreign Office ἔκανε μιὰ ἱστορικὴ ἀναδρομὴ καὶ ἀνακεφαλαίωνε τὴν κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν Κύπρο²⁷. Σύμφωνα μὲ αὐτό, τὸ ἐνωτικὸ ρεῦμα εἶχε ἐνδυναμωθεῖ μετὰ τὸ 1919, ὅταν ἡ Κύπρος εἶχε περιέλθει καὶ τυπικὰ ὑπὸ τὴ βρετανικὴ κυριαρχία. Οἱ συντάκτες τοῦ ἐγγράφου παρατηροῦσαν ὅτι ὑπέρμαχοι τῆς ἐνώσης ἦταν οἱ κληρικοὶ καὶ οἱ δάσκαλοι. Συμπλήρωναν ὅτι, κατὰ τὴ βρετανικὴ ἀποψη, οἱ ἔμποροι, οἱ κτηματίες καὶ οἱ χωρικοὶ ἦταν ἀντίθετοι. Ἡ ἐξέγερση τοῦ 1931 εἶχε προέλθει ἀπὸ τὴ σύγκρουση μεταξὺ τοῦ Βρετανοῦ Κυβερνήτη καὶ τῶν Ἑλλήνων ἀντιπροσώπων στὸ Νομοθετικὸ Συμβούλιο τοῦ νησιοῦ, γιὰ τὸ

27. F.O. 371/48451, R 17028.

θέμα του ελέγχου του εκπαιδευτικού μηχανισμού και για τον εθνικό χαρακτήρα της εκπαίδευσης γενικότερα. Όπως αναφερόταν στο έγγραφο, έπειδή οι δάσκαλοι ήταν φορείς του ελληνικού εθνικισμού, ή αποικιακή κυβέρνηση προσπάθησε να θέσει υπό έλεγχο τη διοίκηση των σχολείων, τη διαδικασία διορισμού και το περιεχόμενο της διδασκαλίας των δασκάλων. Το Νομοθετικό Συμβούλιο, αποτελούμενο από 9 αίρετους αντιπροσώπους Έλληνες, 3 μουσουλμάνους και 6 διοριζόμενους από τον Κυβερνήτη (μέ τις δύο τελευταίες κατηγορίες να λειτουργούν ως αντίβαρο της πρώτης) είχε διαλυθεί μετά την κρίση του 1931. Σημειωνόταν ότι η δήλωση του Υφυπουργού Αποικιών στη Βουλή των Λόρδων είχε προκαλέσει έκρηξη διαμαρτυριών και έθεωρείτο βέβαιο ότι μετά το τέλος του πολέμου ή Ελλάδα θα έθετε πιεστικά το ζήτημα της ένωσης. Καταγραφόταν επίσης η γενική αντίθεση των Τούρκων της Κύπρου στην ένωση με την Ελλάδα²⁸.

Τέλος, ως προς τις στρατηγικές διαστάσεις του ζητήματος, το έγγραφο έπεσήμανε ότι ή Κύπρος είχε έλκύσει την προσοχή από τα μέσα της δεκαετίας του 1930, λόγω της κομβικής της θέσης στις ναυτικές όδους βόρεια του Πόρτ Σάιντ, του ανοίγματος αγωγού προς τη Χάιφα και της όχρωσης όρισμένων νησιών του Δωδεκανησιακού συμπλέγματος από τους Ιταλούς. Επίσης βρισκόταν κοντά στις όδους διέλευσης του πετρελαίου της Μέσης Ανατολής και αποτελούσε συνέχεια της γραμμής Γιβραλτάρ-Μάλτας. Πιθανές τοποθεσίες εγκατάστασης αεροπορικών βάσεων έντοπίζονταν στην πεδιάδα της Μεσαριάς, εάν αυτή αποξηραινόταν, και στο Ακρωτήρι, ενώ για την αναβάθμιση του λιμανιού της Αμμοχώστου υπολογιζόταν ότι έπρεπε να δαπανηθούν 1-3 εκατ. λίρες.

Οί στρατηγικές αυτές διαστάσεις του Κυπριακού επρόκειτο να αποτελέσουν το υπόβαθρο της σύγκλισης απόψεων του Βρετανικού Γενικού Επιτελείου και του Υπουργείου των Αποικιών σχετικά με το μέλλον του νησιού.

Στις 30 Αυγούστου 1944 το Colonial Office υπενθύμισε στο Foreign Office ένα έγγραφο του Αρχηγείου της Μέσης Ανατολής, της 2ας Μαΐου, σχετικό με τις στρατιωτικές παραμέτρους του προβλήματος της Παλαιστίνης. Το Αρχηγείο τασσόταν υπέρ της ανάπτυξης της Κύπρου ως κύριας ναυτικής βάσης, γιατί εκτιμούσε ότι μιá τέτοια ύποδομή ήταν απαραίτητη στην Ανατολική Μεσόγειο, ώστε να μην απειληθεί ή βρετανική παρουσία στη Μέση Ανατολή από

28. Το τουρκοκυπριακό στοιχείο έκανε σαφή την αντίθεσή του στην ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Τόν Απρίλιο του 1943, ή Turkish Councillors Municipal Corporation, μιλώντας εκ μέρους της τουρκικής κοινότητας του νησιού, άντέκρουε τό αίτημα των Ελλήνων για αυτόδιάθεση ή αυτοκυβέρνηση, γιατί θεωρούσε ότι τά δικαιώματα της μειονότητας δέν θά γίνονταν σεβαστά. Άν ή Βρετανία αποχωρούσε από την Κύπρο, τότε αυτή έπρεπε να επιστραφεί στην Τουρκία για γεωγραφικούς και οικονομικούς λόγους. F.O. 371/37224, R 3257.

τήν “πίσω πόρτα”. Τò συμπέρασμα τοῦ Ὑπουργείου Ἀποικιῶν ἦταν ὅτι ἡ ἔνωση ἦταν ἀσύμβατη στοὺς πλαίσιο τῶν βρετανικῶν στρατηγικῶν ἀναγκῶν, ὅπως αὐτὲς προδιαγράφονταν στοὺς ἀνωτέρω ἔγγραφο²⁹.

Λίγους μῆνες ἀργότερα, ἡ ἔνοπλη σύγκρουση Βρετανῶν καὶ Κυβέρνησης Παπανδρέου ἀπ’ τὴ μιὰ καὶ τοῦ ΕΑΜ- ΕΛΑΣ ἀπ’ τὴν ἄλλη πλευρά, τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1944, εἶχε ὀρισμένες ἐπιπτώσεις στὴν κυπριακὴ σκηνή ποὺ δημιούργησαν ἐλπίδες στὴ βρετανικὴ διοίκηση ὅτι τὸ ἑνωτικὸ κίνημα θὰ ἔχανε τὴ δυναμική του. Ὅπως ἀνέφερε ὁ ἐκτελῶν χρέη κυβερνήτη τῆς Κύπρου, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1945³⁰, τοὺς τελευταίους μῆνες τοῦ 1944, μὲ πρωτοβουλία τοῦ ὑπὸ κομμουνιστικὸ ἔλεγχο “Ἀνορθωτικοῦ Κόμματος Ἑργαζομένου Λαοῦ”, εἶχε σχεδὸν σχηματιστεῖ παγκομματικὸ μέτωπο, ὑπὸ τὴν ἡγεσία τοῦ Τοποτηρητῆ τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου. Στὸ μέτωπο αὐτὸ ποὺ εἶχε σκοπὸ νὰ ἀπαιτήσῃ τὴν ἔνωση, τὸ Ἐθνικὸ Κόμμα, ἐκφραστὴς τῶν μορφωμένων καὶ εὐπορῶν κοινωνικῶν στρωμάτων, δὲν μποροῦσε παρὰ νὰ συμμετάσχει. Ὅταν ὁμως ξέσπασε ἡ σύγκρουση στὴν Ἀθήνα, τὸ Ἐθνικὸ Κόμμα ἀρνήθηκε τὴ συμμετοχή του καὶ ἐγίνε ἐπιφυλακτικὸ ἔναντι τοῦ ἐνδεχομένου τῆς ἑνώσεως. Ἐκτίμηση τοῦ συντάκτη τῆς ἐκθέσεως ἦταν ὅτι θὰ παρέμενε ἐπιφυλακτικὸ γιὰ ὅσο διάστημα τὸ ΕΑΜ διατηροῦσε ἐπιρροή στὴν ἐλληνικὴ πολιτική. Ἡ ἔνωση, σύμφωνα πάντοτε μὲ τὸ συντάκτη τῆς ἐκθέσεως, δὲν ἦταν πλέον ἰδιαίτερα ἐλκυστικὴ γιὰ τὴν πλειοψηφία τῶν κατοίκων. Οἱ τάσεις αὐτές, συνοδευόμενες ἀπὸ τὴν προσπάθεια τῆς βρετανικῆς διοικήσεως στοὺς τομεῖς τῆς ὑδροδότησης καὶ τῆς ἀρδεύσεως, τῆς ὑγειονομικῆς περίθαλψης καὶ τῆς βελτίωσης τοῦ δικτύου διανομῆς τῆς ἀγροτικῆς παραγωγῆς, δημιουργοῦσαν στὸν Ἀναπληρωτὴ Κυβερνήτη τὴν ἐλπίδα, ὅτι τὸ ἑνωτικὸ ρεῦμα θὰ καμπτόταν τελικὰ πρὸς ὄφελος ἐνὸς ἀμιγῶς ἀγροτικοῦ κόμματος.

Στις 12 Μαρτίου 1945 τὸ Ὑπουργεῖο Ἀποικιῶν ζητοῦσε ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν τὴ διατύπωση μιᾶς δήλωσεως μὲ τὴν ὁποία θὰ γινόταν σαφές ὅτι ἡ Βρετανία δὲν ἐπρόκειτο νὰ ἀποχωρήσῃ ἀπὸ τὴν Κύπρο, ὥστε νὰ δοθεῖ τέλος στὴν προσδοκία τῆς ἑνώσεως μὲ τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ μπορέσῃ ἡ ἀποικιακὴ κυβέρνηση νὰ ἐφαρμόσῃ ἀπερίσπαστη τὸ πρόγραμμά της ποὺ ἀπέβλεπε στὴ σταδιακὴ ἐξουδετέρωση τοῦ ἐθνικισμοῦ τῶν Ἑλληνοκυπρίων μέσω τῆς βελτίωσης τοῦ βιοτικοῦ τους ἐπιπέδου. Ὁ Lasky τοῦ Southern Department ἔθετε δύο ἐρωτήματα σὲ σχέση μὲ τὸ αἶτημα αὐτό³¹:

1. Κατὰ πόσο ἡ Βρετανικὴ Κυβέρνηση ἐξέταζε τὸ ἐνδεχόμενο τῆς ἑνώσεως τῆς Κύπρου μὲ τὴν Ἑλλάδα.

29. C.O. πρὸς F.O., 30 Αὐγούστου 1944, F.O. 371/43755, R 13582.

30. The Acting Governor πρὸς Colonial Office, 9 Ἰανουαρίου 1945, F.O. 371/48360, R 4956.

31. Lasky, πρακτικὸ, 18 Μαρτίου 1945, ὁ.π.

2. Ποιές θα ήταν οι επιπτώσεις μιας αρνητικής δήλωσης στην εσωτερική πολιτική κατάσταση της Ελλάδας.

Διατηρούσε επιφυλάξεις για το κατά πόσο μπορούσε να δοθεί απάντηση στο πρώτο ερώτημα, αφού το μελλοντικό καθεστώς της Κύπρου δεν είχε αποφασιστεί. Ός προς το δεύτερο, πίστευε ότι μια τέτοια δήλωση θα αποτελούσε προσβολή για τους Έλληνες, διότι τα προηγούμενα χρόνια είχαν αποφύγει να ανακινήσουν το ζήτημα μετά από αίτημα των Βρετανών.

Στις 9 Απριλίου το Foreign Office πρότεινε την παραπομπή του ζητήματος στο War Cabinet, πρόταση που βασιζόταν στην απόφαση του τελευταίου της 2ας Ιουνίου 1941, με την οποία οριζόταν ότι το θέμα θα εξεταζόταν μετά το τέλος του πολέμου³².

Η διαφαινόμενη τάση του Foreign Office να θέσει υπό συζήτηση το μέλλον της Κύπρου ως βρετανικής κτήσης προκάλεσε την αντίδραση του Colonial Office αλλά και του Βρετανικού Γενικού Επιτελείου (Joint Chiefs of Staff). Αξιοσημείωτο δέ είναι ότι η διαφορά αυτή των αντιλήψεων μεταξύ των υπηρεσιών δεν επηρεάστηκε από την πολιτική μεταβολή που συντελέστηκε στη Βρετανία τον Ιούλιο του 1945, με την εκλογική νίκη των Εργατικών.

Το Βρετανικό Γενικό Επιτελείο, μετά από αίτημα του Υπουργού των Αποικιών George Hall, συνέταξε μία έκθεση σχετικά με το μέλλον της Κύπρου υπό το πρίσμα των στρατιωτικών αναγκών. Σ' αυτήν σημειώνονταν τα εξής³³:

1. Η Κύπρος αποτελούσε τη μόνη κτήση του στέμματος στη Μέση Ανατολή. Ήταν συνεπώς δυνατό να χρησιμοποιηθεί για στρατιωτικούς σκοπούς, χωρίς εμπόδια προκύπτοντα από την ισχύ διεθνών συνθηκών.

2. Από την άποψη της στρατιωτικής υποδομής ή κατάσταση δεν ήταν ικανοποιητική, καθώς στο νησί υπήρχαν μόνο δύο αεροδρόμια στην κατάσταση που προέβλεπαν οι αποδεκτές διεθνείς προδιαγραφές και ένα μικρό λιμάνι, στην Αμμόχωστο, το οποίο μπορούσε να εξυπηρετήσει ένα μεγάλο πλοίο επιφανείας και τέσσερα αντιτορπιλικά. Η ανάπτυξη της υποδομής αυτής απαιτούσε σημαντικές δαπάνες, το ύψος των οποίων δεν διευκρινιζόταν. Εκτός αυτού, από το γεγονός ότι ο πληθυσμός του νησιού δεν ξεπερνούσε τις 400 χιλιάδες και η παραγωγική ικανότητα ήταν περιορισμένη, η ανάπτυξη στρατιωτικής υποδομής θα δημιουργούσε μεγάλα προβλήματα εφοδιασμού σε τρόφιμα, καύσιμα, όπλισμό κ.ά.

3. Ός ανταγωνιστής της Βρετανίας στην περιοχή αναγνωριζόταν η Σοβιετική Ένωση. Η απειλή για τις πηγές πετρελαίου του Ιράν και του Ιράκ και τις βρετανικές βάσεις στην Αίγυπτο και την Παλαιστίνη μπορούσε να προέλθει από την Κασπία, τη Μαύρη Θάλασσα και το Αίγαίο. Συνεπώς, η Κύπρος μπο-

32. F.O. προς C.O., 9 Απριλίου 1945, δ.π.

33. 2 Σεπτεμβρίου 1945, R 15212, δ.π.

ροῦσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ σὲ κάποιο βαθμὸ γιὰ νὰ καλύψει τὶς βρετανικὲς στρατιωτικὲς ἀνάγκες. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ προτιμότερη γιὰ τοὺς Βρετανοὺς στρατιωτικοὺς ἦταν ἡ Συρία. Διεθνεῖς δεσμεύσεις ὅμως ἐπέβαλαν ἤδη τὴν ἀποχώρηση τοῦ βρετανικοῦ στρατοῦ ἀπὸ τὴ χώρα αὐτή.

4. Ἡ Κύπρος μποροῦσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ, ὥστε νὰ διατηρηθεῖ κάποιο εἶδος ἐλέγχου τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ νὰ καθυστερήσει ἡ προέλαση τοῦ εἰσβολέα, ὁ ὁποῖος θὰ εἶχε ἤδη ἀνατρέψει τὴν ἄμυνα τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Συρίας καὶ θὰ ἐπιχειροῦσε νὰ συνεχίσει τὴν προέλασή του νότια καὶ δυτικά. Μποροῦσε ἐπίσης νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς βάση ραντάρ γιὰ τὸν ἔλεγχο τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Παλαιστίνης.

5. Οἱ συντάκτες τοῦ ἐγγράφου θεωροῦσαν ὅμως μειονέκτημα τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ Κύπρος ἀπεῖχε μόνο 70 μίλια ἀπὸ τὶς ἀκτὲς τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Συρίας καὶ συνεπῶς ἦταν εὐάλωτη σὲ ἀεροπορικὸ βομβαρδισμὸ ἢ ἐπίθεση μὲ πυραύλους μακροῦ βεληνεκοῦς. Ἄρα ἦταν ἀκατάλληλη ὡς βάση μεγάλης στρατιωτικῆς δύναμης καὶ ταυτόχρονα θὰ μείωνε τὴν εὐελιξία τοῦ γενικότερου στρατιωτικοῦ σχεδιασμοῦ, καθὼς θὰ καθήλωνε μιὰ τέτοια μεγάλη δύναμη στὴν ἄμυνα ἐνὸς νησιοῦ.

6. Παρὰ τὴ μικρὴ γεωγραφικὴ τῆς ἀξία, οἱ στρατιωτικοὶ θεωροῦσαν ὅτι ὁ ἔλεγχος τοῦ νησιοῦ ἦταν ἀναγκαῖος, γιατί ἐκτιμοῦσαν ὅτι, ἀκόμα καὶ ἂν παραχωρεῖτο σὲ φιλικὴ χώρα, ἡ ἐδαφικὴ του ἀκεραιότητα δὲν μποροῦσε νὰ ἐξασφαλιστεῖ καὶ ὑπῆρχε ὁ κίνδυνος νὰ περιέλθει ὑπὸ τὸν ἔλεγχο ἐχθρικῆς δύναμης. Μὲ δεδομένο ὅτι στὴ συγκυρία τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1945 τὸ ἐνδεχόμενο Βρετανικῆς ἀποχώρησης ἀπὸ τὴν Κύπρο συνυφαινόταν μὲ τὴν ἔνωσή της μὲ τὴν Ἑλλάδα, εἶναι προφανὲς ὅτι ὁ κίνδυνος γιὰ τὴν ἐδαφικὴ ἀκεραιότητα τῆς Κύπρου ἀπὸ τὴ βρετανικὴ ὀπτική, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐνδεχόμενο στρατιωτικῆς κατάληψης, ἀφοροῦσε καὶ τὴν πιθανότητα ἐπικράτησης στὴν Ἑλλάδα τῶν κομμουνιστῶν καὶ τὴ συνεπαγόμενη ἐκλειψη τῆς βρετανικῆς ἐπιρροῆς στὴ χώρα αὐτή.

7. Οἱ συντάκτες τῆς ἐκθεσης δὲν θεωροῦσαν κατάλληλη τὴν Κύπρο γιὰ ἔδρα τῆς Imperial Strategic Reserve. Μποροῦσε ὅμως, σὲ περίπτωσι ἀναταραχῆς στὴν Αἴγυπτο καὶ τὴν Παλαιστίνη, νὰ χρησιμοποιηθεῖ ὡς ἐναλλακτικὴ ἀεροπορικὴ ὁδὸς γιὰ τὴν Ἰνδία συνδέοντας τὴ Μάλτα καὶ τὸ Ἰράκ. Τέλος, ἐκτιμοῦσαν ὅτι σὲ εἰρηνικὴ περίοδο ἡ κατοχὴ τῆς Κύπρου ἐπέτρεπε τὴν ἄσκηση κάποιου εἶδους ἐλέγχου τῆς ναυσίπλοιας στὴν Ἀνατολικὴ Μεσόγειο.

Ἀνακεφαλαιώνοντας, χαρακτήριζαν ἐπιθυμητὴ ἀπὸ στρατιωτικὴ ἄποψη τὴ διατήρηση τῆς Κύπρου γιὰ τέσσερις λόγους:

1. Γιὰ νὰ μὴν περιέλθει ὑπὸ ἐχθρικὸ ἔλεγχο.
2. Γιατί σὲ περίπτωσι πολέμου ἦταν στρατηγικὰ τοποθετημένη, ὥστε νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὴν ἄμυνα τῆς Μέσης Ἀνατολῆς.

3. Γιατί σέ ειρηνική περίοδο συνιστούσε χρήσιμο σταθμό στην αεροπορική διαδρομή για την Ίνδία και επέτρεπε κάποιο έλεγχο της ναυσιπλοΐας στην Ανατολική Μεσόγειο.

4. Ήταν ο μόνος έδαφικός χώρος της Μέσης Ανατολής όπου η Βρετανία μπορούσε να λάβει τα μέτρα που έκρινε σκόπιμα χωρίς τους περιορισμούς των διεθνών συνθηκών.

Όπως προκύπτει από την επιχειρηματολογία του έγγραφου, η Κύπρος είχε περιορισμένη στρατηγική αξία για τη Βρετανία. Το Βρετανικό Έπιτελείο τασσόταν υπέρ της διατήρησής της για να αποτρέψει την ύπαγωγή της σε έχθρικό έλεγχο, αλλά και γιατί επιθυμούσε να διαθέτει ένα ασφαλές καταφύγιο εν όψει της απειλούμενης αναδίπλωσης της Βρετανίας από τα ερείσματά της στη Μέση Ανατολή³⁴.

Το Colonial Office αντίστοιχα, διακατεχόταν από την πεποίθηση ότι έπρεπε να ακολουθήσει πολιτική υπεράσπισης των κτήσεων της Αυτοκρατορίας. Το γεγονός ότι διαφαινόταν η αδυναμία της Βρετανίας δεν σήμαινε ότι η αναδίπλωση έπρεπε να είναι γενική και πλήρης.

Έτσι, ο Υπουργός των Αποικιών George Hall απευθυνόμενος στον Υπουργό Έξωτερικών Ernest Bevin³⁵, δήλωνε ότι ήταν ένοχλημένος από την πιθανολογούμενη παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα. Εκτιμούσε ότι κάτι τέτοιο θα ήταν απαράδεκτο για την κοινή γνώμη της Βρετανίας, ή όποια δεν θα ενέκρινε την άσκοπη παράδοση ενός τμήματος της Βρετανικής Αυτοκρατορίας σε μία κυβέρνηση όπως αυτή των Αθηνών, ή επιβίωση της οποίας ήταν επισφαλής. Θεωρούσε ότι η προσάρτηση της Δωδεκανήσου αποτελούσε πλήρη αποζημίωση για τις υπηρεσίες που είχε προσφέρει η Ελλάδα στον πόλεμο. Σημείωνε τέλος με έμφαση ότι η ένδεχόμενη παραχώρηση της Κύπρου θα υπονόμευε τη βρετανική αξιοπιστία, αφού θα αποτελούσε απόδειξη της έλλειψης θέλησης για τη διατήρηση του ελέγχου των περιοχών υπό καθεστώς έντολης, υπονοώντας την Παλαιστίνη.

Ο Bevin στην απάντησή του³⁶ σημείωνε ότι, αν και δεν είχε πεισθεί από την επιχειρηματολογία του συναδέλφου του και από το έγγραφο του Γενικού Έπιτελείου, παρέπεμπε ουσιαστικά το θέμα στις καλένδες, αναβάλλοντας όποια δήποτε συζήτησή του μετά τη διευθέτηση του Δωδεκανησιακού Ζητήματος.

Οι αντιδράσεις που υπήρχαν ήταν βέβαια γνωστές στον Βρετανό Υπουργό Έξωτερικών, όταν συνάντησε στο Λονδίνο τον Αντιβασιλέα της Ελλάδας

34. Για τη βρετανική πολιτική στη Μέση Ανατολή μετά το 1945 βλ. D. Sanders, *Losing an Empire Finding a Role. British Foreign Policy since 1945*, εκδ. Macmillan, Λονδίνο 1990, κεφάλαιο 3.

35. Hall προς Bevin, 18 Σεπτεμβρίου 1945, F.O. 371/48360, R 16295.

36. Bevin προς Hall, 21 Σεπτεμβρίου 1945, δ.π.

Ἀρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό, στὶς 17 Σεπτεμβρίου. Ὃταν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς συζήτησής τους ὁ Ἀρχιεπίσκοπος τοῦ ἔθεσε τὸ θέμα, ὁ Bevin ἀρνήθηκε καὶ νὰ τὸ συζητήσει. Ὁ Δαμασκηνὸς πίστευε ὅτι ἡ Βρετανία ἔπρεπε νὰ κινηθεῖ γρήγορα πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἑνώσεως προκειμένου νὰ ἀποκτήσει ἠθικὸ πλεονέκτημα. Θὰ ἦταν ἐξάλλου σκόπιμο γιὰ τὸν ἴδιο νὰ ὑποστηριχθεῖ ἐμπράκτως ἀπὸ τοὺς Βρετανούς καὶ νὰ μὴν ἐπιστρέψει στὴν Ἑλλάδα μὲ ἄδεια χέρια. Ὁ Βρετανὸς Ὑπουργὸς Ἐξωτερικῶν ἀπάντησε ὅτι ἔπρεπε νὰ ληφθοῦν ὑπόψη καὶ οἱ στρατηγικὲς διαστάσεις τοῦ προβλήματος καὶ νὰ μὴν θεωρεῖται τὸ Κυπριακὸ ἀποκλειστικὰ θέμα διμεροῦς φιλίας. Ἡ συζήτηση πῆρε δυσάρεστη τροπὴ, ὅταν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ὑπονόησε ὅτι ἡ μὴ ἱκανοποίηση τοῦ αἰτήματός του πιθανὸν νὰ καθιστοῦσε ἀδύνατη τὴν παραμονή του στὴν Ἀντιβασιλεία. Ὁ ὑπαινιγμὸς προκάλεσε τὴν ὀργή τοῦ Bevin καὶ τὴν ἐπεξήγηση ἐκ μέρους τοῦ Ἀρχιεπισκόπου ὅτι δὲν ἐννοοῦσε παραίτηση. Τελικὰ συμφωνήθηκε νὰ δηλώσει ὁ Ἀρχιεπίσκοπος ὅτι ἔθεσε μὲν τὸ θέμα, χωρὶς ὅμως νὰ ζητήσει ἄμεση ἀπάντηση ἐκ μέρους τῆς Βρετανικῆς Κυβέρνησης. Ἀποδεικνυόταν ἔτσι ἡ ἀδυναμία τῶν Ἀθηνῶν, μὲ δεδομένη τὴν ἐσωτερικὴ πολιτικὴ κατάσταση καὶ τὴν ἐξάρτηση τῶν ἑλληνικῶν κυβερνήσεων ἀπὸ τὸ Λονδίνο, νὰ ἀσκήσει πίεση γιὰ τὴν ἑνωσὴ³⁷.

Τὸ Colonial Office ἐξακολούθησε ὅμως νὰ πιέζει τὸ Foreign Office προκειμένου νὰ ἐπιβάλλει τὴ δική του γραμμὴ στὸ Κυπριακὸ. Τὸ Δεκέμβριο, μετὰ ἀπὸ πίεση τῆς πρώτης ὑπηρεσίας πρὸς τὴ δεύτερη, δόθηκαν ὁδηγίες στὸν Πρεσβευτὴ τῆς Βρετανίας στὴν Ἀθήνα, νὰ ὑποδείξει στὸν Ἀντιβασιλέα τὴν ἀποχὴ ἀπὸ λόγους ποὺ ἐνθάρρουναν τοὺς Ἑλληνοκυπρίους ὡς πρὸς τὶς πιθανότητες ἀποδοχῆς τοῦ αἰτήματος τῆς ἑνώσεως ἀπὸ τὴ Βρετανία³⁸. Παράλληλα ὅμως, τὸ Βρετανικὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν ἀποφάσισε ὅπως στὸ διάβημα αὐτὸ διευκρινιστεῖ ὅτι τὸ ζήτημα ἦταν κλειστὸ “πρὸς τὸ παρὸν” καὶ τοῦτο σὲ μιὰ προσπάθεια νὰ μὴν ἀποσταθεροποιηθεῖ ἡ κυβέρνησις τῶν κομμάτων τοῦ Κέντρου ὑπὸ τὸ Σοφούλη³⁹.

Τὸ 1946 ἀπετέλεσε τὸ κρίσιμο ἔτος γιὰ τὴν τελικὴ ἔκβαση τῆς διαμάχης μεταξὺ τῶν βρετανικῶν ὑπηρεσιῶν.

Στὶς 15 Ἰανουαρίου, ὁ Hall ἔθεσε καὶ πάλι τὸ ζήτημα στὸν Bevin⁴⁰. Σημεί-

37. Bevin πρὸς Caccia, 17 Σεπτεμβρίου 1945, R 15992, ὁ.π.

38. Sargent (F.O.) πρὸς Dawe (C.O.), 21 Δεκεμβρίου 1945, R 20973, ὁ.π.

39. Lasky, πρακτικὸ, 30 Νοεμβρίου 1945, Bevin πρὸς Hall, 4 Δεκεμβρίου 1945, R 20301, C.O. πρὸς F.O., 13 Δεκεμβρίου 1945, R 20975, F.O. πρὸς Ἀθήνα, 21 Δεκεμβρίου 1945, R 20973, ὁ.π. Γιὰ τὴ βρετανικὴ πολιτικὴ στὴν Ἑλλάδα στὴ διάρκεια αὐτῆς τῆς περιόδου βλ. H. Richter, *British intervention in Greece. From Varkiza to civil war, February 1945 to August 1946*, Merlin Press, Λονδίνο 1985 καὶ G. M. Alexander, *The Prelude to the Truman Doctrine. British Policy in Greece 1944- 1947*, Clarendon Press, Ὁξφόρδη 1982.

40. Hall πρὸς Bevin, 15 Ἰανουαρίου 1946, F.O. 371/58760, R 1024.

ωνε ότι η ένωτική δραστηριότητα είχε σοβαρές συνέπειες για την αποικιακή διοίκηση. Με την άβεβαιότητα που επικρατούσε ήταν αδύνατο να εκτελεστούν τα αναπτυξιακά σχέδια. Εκτός αυτού υπήρχε πιθανότητα κατάρρευσης της αποικιακής κυβέρνησης λόγω της δυσμενούς επίδρασης της άβεβαιότητας στο διοικητικό προσωπικό. Στη συνέχεια προχωρούσε σε ανασκόπηση των θέσεών του για την ουσία του προβλήματος:

1. Η Κύπρος δεν ανήκε γεωγραφικά στον ελληνικό χώρο.

2. Η Ελλάδα ήταν μια Ανατολικομεσογειακή χώρα που ποτέ στο παρελθόν δεν κατείχε την Κύπρο, σε αντιδιαστολή προφανώς με την Τουρκία.

Επρόκειτο για επιστράτευση δύο κριτηρίων, του γεωγραφικού και του ιστορικού - πολιτικού, προκειμένου να εξουδετερωθεί η επίκληση του έθνικου που παρέπεμπε με τη σειρά του στην αρχή της αυτοδιάθεσης.

3. Τα βρετανικά συμφέροντα στη Μέση Ανατολή επέβαλαν τη διατήρηση της βρετανικής κυριαρχίας.

4. Έπρεπε επίσης να ληφθούν υπόψη οι γνωστές απόψεις του Γενικού Επιτελείου.

Τέλος, αν οι Βρετανοί αποχωρούσαν από το νησί, οι βιοτικές συνθήκες των Κυπρίων θα χειροτέρευαν και θα εγκαταλείπονταν οι μουσουλμάνοι φίλοι της Βρετανίας.

Ο Bevin απάντησε στις 21 Ιανουαρίου⁴¹ ακολουθώντας παρελκυστική τακτική. Δήλωνε ότι δεν είχε καταλήξει σε όριστικές αποφάσεις. Πίστευε ότι το ζήτημα έπρεπε να τεθεί στο ύπουργικό συμβούλιο. Προτιμούσε όμως να αναβληθεί η εξέτασή του έως τις 31 Μαρτίου, όποτε θα διεξάγονταν οι εκλογές στην Ελλάδα.

Ο Υπουργός των Αποικιών επανήλθε στις αρχές Απριλίου, αμέσως μετά τη διεξαγωγή των ελληνικών εκλογών, παρουσιάζοντας σχέδιο ύπομνήματος βασισμένο στις γνωστές απόψεις της υπηρεσίας του. Ο Williams του Foreign Office εκτιμούσε ότι μια δήλωση διατήρησης της βρετανικής κυριαρχίας θα προκαλούσε ζημιά στις αγγλοελληνικές σχέσεις, ιδίως τη στιγμή κατά την οποία οι Έλληνες δεν είχαν εξασφαλίσει ακόμα τη Δωδεκάνησο. Πίστευε όμως ότι, αφού οι στρατιωτικοί είχαν όριστικοποιήσει τις απόψεις τους, δεν θα ήταν εύκολο στο Υπουργείο Έξωτερικών να εξακολουθήσει να αρνείται τη συγκατάθεσή του⁴². Ο Bevin δήλωσε όμως στον Hall ότι δεν επιθυμούσε να ληφθεί απόφαση όσο εκκρεμούσε το Δωδεκανησιακό⁴³.

Ο Hall επανήλθε για μία ακόμα φορά, στις 3 Ιουλίου, αμέσως μετά την επίλυση του Δωδεκανησιακού Ζητήματος⁴⁴. Ανέφερε ότι οι κομμουνιστές είχαν

41. Bevin προς Hall, 21 Ιανουαρίου 1946, δ.π.

42. Williams, πρακτικό, 9 Απριλίου 1946, R 6217, δ.π.

43. Bevin προς Hall, 18 Απριλίου 1946, δ.π.

44. Hall προς Bevin, 3 Ιουλίου 1946, R 10345, δ.π. Για τη ρύθμιση του Δωδεκανησιακού

ἐπικρατήσει στις δημοτικές ἐκλογές. Ἐάν ἡ δήλωση ἐπιβεβαιώσης τῆς βρετανικῆς κυριαρχίας δὲν γινόταν, ἡ Κύπρος θὰ ἐτίθετο ὑπὸ τὴν ἐπιρροή τους. Στὸ σχέδιο δήλωσης ποὺ ὑπέβαλε γινόταν λόγος καὶ γιὰ τὴ σύγκληση συμβουλευτικῆς συνέλευσης, “ὅσο δυνατόν” ἀντιπροσωπευτικῆς, ἡ ὁποία θὰ ἐξέταζε τὸ συνταγματικὸ θέμα, τῆς σύστασης νομοθετικοῦ σώματος συμπεριλαμβανομένης. Ἐπρόκειτο γιὰ τὴν πολιτικὴ περιορισμένης αὐτοκυβέρνησης, ἡ ὁποία προτάθηκε στοὺς Κυπρίους τὸν ἐπόμενο χρόνο, χωρὶς νὰ γίνεῖ ἀποδεκτὴ⁴⁵. Ἀκόμα ὑποσχόταν τὴν ἑναρξη ἐνὸς δεκαετοῦς προγράμματος ἀνάπτυξης τοῦ νησιοῦ. Ὁ Ὑπουργὸς Ἀποικιῶν θὰ ζητοῦσε τὴν ἔγκριση τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου παρὰ τὴν ἀπουσία τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν στὸ Παρίσι.

Στὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν προετοιμάστηκε ἡ ἀντίδραση τῆς ὑπηρεσίας στὸ διάβημα τοῦ Hall. Κατ’ ἀρχὴν ἔπρεπε νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι:

1. Δὲν ἔπρεπε νὰ ὑπάρξει δήλωση γιὰ τὴν Κύπρο πρὶν ἀπὸ τὸ συνέδριο εἰρήνης.

2. Ἐάν ἡ δήλωση γινόταν, θὰ ἀποτελοῦσε προσβολὴ κατὰ τοῦ Πρωθυπουργοῦ τῆς Ἑλλάδας Κωνσταντίνου Τσαλδάρη ποὺ ἐπισκεπτόταν ἐκεῖνες τὶς μέρες τὸ Λονδίνο.

Ἐάν αὐτὰ δὲν ἀρκοῦσαν, τότε θὰ εἰσέρχονταν στὴν οὐσία:

1. Ἡ διατήρηση τῆς Κύπρου θὰ ἀντέφασκε μὲ τὴν εἰκόνα τῆς Βρετανικῆς Κοινοπολιτείας ὡς ἐλεύθερης ἑνώσης λαῶν. Οἱ Κύπριοι ἔδιναν τὴν ἐντύπωση ὅτι, ἂν εἶχαν ἐπιλογή, θὰ τὴν ἐγκατέλειπαν. Ἄν αὐτὸ ἀμφισβητεῖτο, ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσει δημοψήφισμα.

2. Ἡ ἐμμονὴ στὴ διατήρηση τῆς Κύπρου θὰ ἀδυνατίζε τὴ βρετανικὴ θέση στὴν Ἑλλάδα καὶ θὰ ἐνίσχυε τὴν κομμουνιστικὴ προπαγάνδα.

3. Ἡ πολιτικὴ αὐτὴ ἦταν ἀσυμβίβαστη μὲ τὴν ὑπεράσπιση τῆς ἐθνικῆς ἀρχῆς ἐκ μέρους τῶν Βρετανῶν σὲ ἄλλες περιπτώσεις.

4. Στὴν περίπτωση ἑνώσεως τῆς Κύπρου μὲ τὴν Ἑλλάδα, ἡ Βρετανία μποροῦσε εὐκόλα νὰ ἐξασφαλίσει βάσεις καὶ τὴν ἐγγύηση ὅτι δὲν ἐπρόκειτο νὰ παρχωρηθοῦν διευκολύνσεις, σὲ ἄλλες χῶρες. Τελικὰ τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν δὲν χρειάστηκε νὰ ἀναπτύξει τὰ οὐσιαστικὰ ἐπιχειρήματά του. Ὁ Bevin πάντως χαρακτήρισε τὶς θέσεις αὐτὲς “ἐξαίρετες”⁴⁶. Τὸ ὑπουργικὸ συμβούλιο εἶχε ἀποφασίσει στὶς 8 Ἰουλίου νὰ μὴ γίνεῖ καμία δήλωση λόγῳ τῆς ἐπίσκεψης Τσαλδάρη στὸ Λονδίνο καὶ τῆς ἐπικείμενης συνδιάσκεψης εἰρήνης⁴⁷.

βλ. Β. Κόντη, *Ἡ Ἀγγλοαμερικανικὴ πολιτικὴ καὶ τὸ Ἑλληνικὸ πρόβλημα, 1945-1949*, Παράτηρητής, Θεσσαλονίκη 1986, σ. 163.

45. Γ. Γιαννουλόπουλου, *Ὁ μεταπολεμικὸς κόσμος. Ἑλληνικὴ καὶ Εὐρωπαϊκὴ Ἱστορία*, Παπαζήσης, Ἀθήνα 1992, σσ. 328-329.

46. F.O 371/58760, R 10250.

47. Cabinet Minutes, 8 Ἰουλίου 1946, R 10345, δ.π.

Τὸ ζήτημα λύθηκε τελικὰ μὲ τὴν ἐπικράτηση τῶν ἀπόψεων τοῦ Ὑπουργείου Ἀποικιῶν τὸ φθινόπωρο ποὺ ἀκολούθησε. Σὲ συνάντηση στελεχῶν τῶν δύο ὑπουργείων, στίς 12 Σεπτεμβρίου, ὁ Dawe τοῦ Ὑπουργείου Ἀποικιῶν ζήτησε νὰ ὑπάρξει ρητὴ ἀναφορὰ στὸ κείμενο τῆς δήλωσης γιὰ τὴν Κύπρο, γιὰ τὴ διατήρηση τῆς βρετανικῆς κυριαρχίας. Ἐὰν αὐτὸ δὲν γινόταν, θὰ σήμαινε ὅτι ἡ Βρετανία ἦταν ἑτοιμὴ νὰ ἀποχωρήσει καὶ ἀπὸ ἄλλες κτήσεις της⁴⁸. Ὁ Bevin ἐξακολουθοῦσε ὁμως νὰ διαφωνεῖ, διότι κάτι τέτοιο θὰ ἰσοδυναμοῦσε μὲ ἀποδοκιμασία τοῦ Βασιλιᾶ τῆς Ἑλλάδας ποὺ ἐπρόκειτο νὰ ἐπιστρέψει στὴ χώρα του. Ἡ Βρετανία ἀντιμετώπιζε ἐξάλλου δυσκολίες μὲ τὴν προσφυγὴ τῆς Οὐκρανίας κατὰ τῆς Ἑλλάδας στὰ Ἡνωμένα Ἔθνη καὶ τὴν κρίση στὰ Δαρδανέλια⁴⁹. Ὅπως ἐξηγοῦσε καὶ προσωπικὰ στὸν Hall⁵⁰, ἡ δήλωση αὐτὴ θὰ ἐπέτρεπε στοὺς σοβιετικούς νὰ ἰσχυρίζονται ὅτι ἡ Βρετανία ἐγκαθιστοῦσε στὴν Κύπρο βάσεις γιὰ νὰ ἐπιτεθεῖ στὴ Σοβιετικὴ Ἑνωση. Θὰ ἔμοιαζε ἐπίσης μὲ τιμωρία τῶν Ἑλλήνων γιὰ τὴν ψῆφο τους ὑπὲρ τοῦ Βασιλιᾶ στὸ δημοψήφισμα ποὺ εἶχε προηγηθεῖ. Ὁ Ὑπουργὸς Ἀποικιῶν ἔπρεπε νὰ ἀρκεστεῖ στὴν ἐξαγγελία τοῦ ἀναπτυξιακοῦ του προγράμματος κατὰ τὴ διάρκεια μίας συνεδρίασης τοῦ Κοινοβουλίου.

Ὁ Hall στὴν ἀπάντησή του⁵¹ διαβεβαίωνε τὸν συνάδελφό του ὅτι κατανοοῦσε τὶς δυσκολίες του. Ἀποδεχόταν τὸ αἶτημά του, ἀλλὰ ζητοῦσε μὲ τὴ σειρά του βοήθεια σὲ δύο σημεία:

1. Ἐὰν τὸν ρωτοῦσε κάποιο μέλος τοῦ Κοινοβουλίου γιὰ τὸ ζήτημα τῆς κυριαρχίας, κάτι γιὰ τὸ ὁποῖο ὑποσχόταν ὅτι δὲν θὰ ἐπεδίωκε, πρότεινε νὰ ἀπαντήσει ὅτι ἡ Βρετανικὴ Κυβέρνηση δὲν μελετοῦσε καμία μεταβολή.

2. Θὰ ἠθέλε νὰ διαβεβαιώσει ἐμπιστευτικὰ τὸν Κυβερνήτη τοῦ νησιοῦ ὅτι μὲ τὴ σύμφωνη γνώμη τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐξωτερικῶν, τὸ καθεστῶς τῆς Κύπρου θὰ παρέμενε ἀμετάβλητο.

Ἡ ἀπάντηση τοῦ Bevin δόθηκε μέσω τοῦ ἰδιαίτερου γραμματέα του στίς 8 Ὀκτωβρίου καὶ ἦταν καταφατικὴ⁵². Δὲν εἶναι σαφές τί προκάλεσε τὴν ὑποχώρησή του. Εἶναι πιθανὸ νὰ ἐκτίμησε ὅτι δὲν εἶχε νόημα ἡ περαιτέρω ἀντίθεσή του στὴν κοινὴ θέση τοῦ Ὑπουργείου Ἀποικιῶν καὶ τοῦ Γενικοῦ Ἐπιτελείου. Ἡ ἐπιστολή του τῆς 17ης Σεπτεμβρίου παρὰ τὸ ὅ,τι συνέχιζε ἐπιφανειακὰ τὴν παρελκυστικὴ τακτικὴ του, ἔδειχνε ὅτι στὴν πραγματικότητα ἀναζητοῦσε τὴν προσφορότερη στιγμὴ ἀπὸ ἀποψη διεθνoῦς συγκυρίας γιὰ τὴν ἀνακοίνωση τῆς

48. Warner, πρακτικό, 12 Σεπτεμβρίου 1946, F.O. 371 / 58761, R 13805.

49. Warner πρὸς Dawe, 12 Σεπτεμβρίου 1946 ὁ.π. Γιὰ τὴν κρίση στὰ Δαρδανέλια βλ. B. R. Kuniholm, *The Origins of the Cold War in the Near East. Great Power Conflict and Diplomacy in Iran, Turkey and Greece*, Princeton University Press, 1980, σσ. 359-378.

50. Bevin πρὸς Hall, 17 Σεπτεμβρίου 1946, F.O. 371/58761, R 13805.

51. Hall πρὸς Bevin, 18 Σεπτεμβρίου 1946, R 14542, ὁ.π.

52. Πρακτικά, 15 Ἰανουαρίου 1947, R 18385, ὁ.π.

διατήρησης της Κύπρου από τη Βρετανία. Είναι επίσης πιθανό ότι η κλιμάκωση του έμφυλιου πολέμου στην Ελλάδα τον έπεισε ότι η πολιτική της ένωσης δεν ήταν έφικτη λόγω της ελληνικής πολιτικής αβεβαιότητας. Είναι χαρακτηριστικό ότι τον Ιανουάριο του 1947 η τάση της πολιτικής του Βρετανικού Υπουργείου Έξωτερικων ήταν αντεστραμμένη σε σχέση με το πρόσφατο παρελθόν, ακόμα και στο ένδεχόμενο συμβολικής ελληνικής συμμετοχής στη διοίκηση του νησιού. Οποιαδήποτε διευθέτηση θα εξεταζόταν μετά την πλήρη αποσαφήνιση της πολιτικής κατάστασης στην Ελλάδα⁵³.

53. Πρακτικά, 15 Ιανουαρίου 1947. R 18385, δ.π.